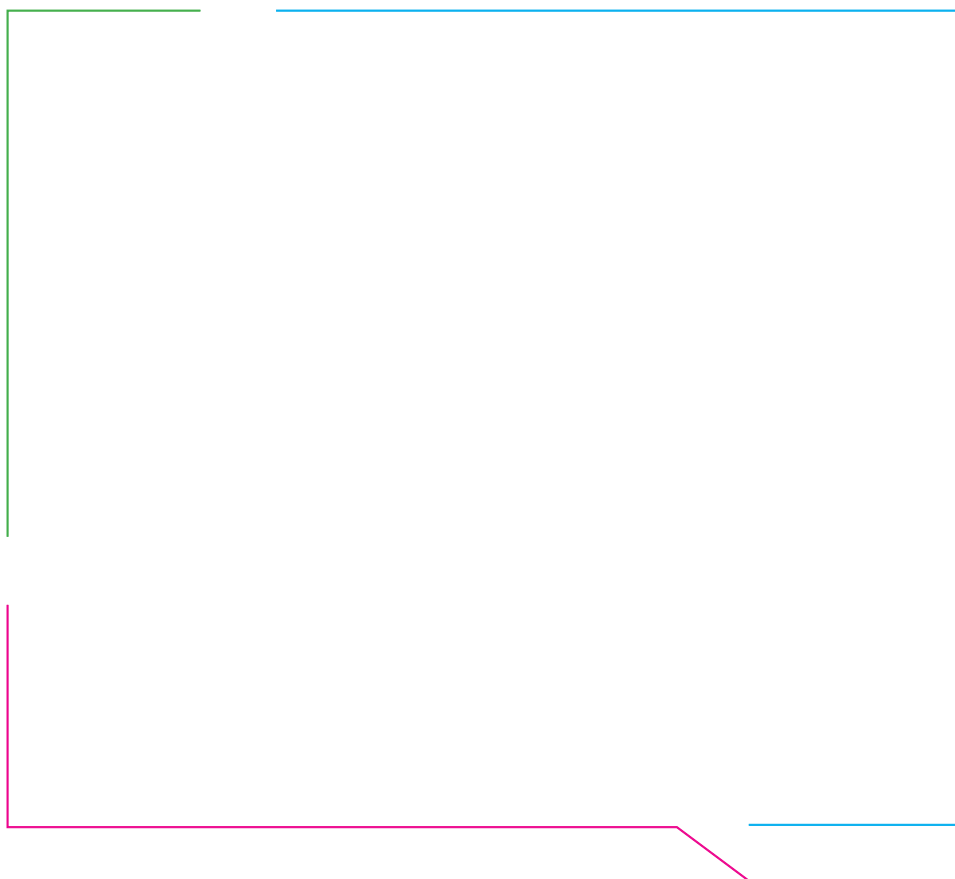

R U I M T E M A K E E N

Reflectie op de aanpak van diversiteit
en interculturaliteit in de cultuursector

2015

EEN PUBLICATIE VAN
Demos vzw

TEKST
Mehdi Maréchal

CONTACT
Saintelettesquare 19
B - 1000 Brussel
T +32 (0)2 204 07 00
E info@demos.be

R U I M T E
M A K E N

De superdiversiteit in Vlaanderen is een feit, de cijfers van de Vlaamse migratie- en integratiemonitor leveren jaar op jaar het bewijs. Volgens de laatste cijfers hebben 1,1 miljoen Vlamingen een migratie-achtergrond en heeft één op de drie kinderen jonger dan vijf diverse roots. In Vlaanderen wonen bovendien ondertussen meer dan 170 verschillende nationaliteiten. Dat onze toekomst divers is, is dus een feitelijk gegeven. Niettemin houden de maatschappelijke instellingen geen gelijke tred met deze evolutie. Zowel de politieke, economische en educatieve als culturele instellingen slagen er amper in om deze toegenomen diversiteit te weerspiegelen. Gezien de verbindende en vooruitstrevende rol die kunst en cultuur kunnen spelen in het reflecteren over onze samenleving en het verbeelden van een nieuwe realiteit, zijn wij ervan overtuigd dat de cultuursector in het bijzonder hierin een voortrekkersrol kan opnemen. Deze tekst wil dan ook verschillende actoren uit de sector inspireren en stimuleren om de nieuwe uitdagingen die onze superdiverse samenleving met zich meebrengt op te nemen.

De afgelopen decennia werd door het Vlaamse cultuurbeleid ingezet op het diverser maken van de gesubsidieerde circuits. Met het Actieplan Interculturaliseren hanteerde Bert Anciaux een meer sturende strategie, terwijl Joke Schauvliege het initiatief bij de cultuursector zelf legde met

haar engagementsverklaring. In beide gevallen moeten we echter vaststellen dat het beleid weinig versnelling heeft teweeg gebracht. Het cultuurlandschap evolueert ontegensprekelijk, maar the sense of urgency zakt weg. De maatschappelijke realiteit vraagt om een hamer die moedwillig op dezelfde nagel blijft kloppen, ook in de cultuursector. Kort na de visienota cultuur van minister Sven Gatz en aan de vooravond van de periode waarin de kunst- en cultuurhuizen een nieuw vijfjarenplan moeten indienen, lijkt het ons dan ook opportuun om onze aanpak inzake diversiteit en interculturaliteit naar voor te schuiven en zo enkele alternatieve denk pistes te lanceren. Daarbij willen we naast het diverser maken van de gesubsidieerde circuits vooral ook het belang benadrukken van het erkennen van de informele netwerken en parallelle circuits en het bouwen van bruggen tussen beide.

EEN NIEUWE REALITEIT

Verschillende migratiestromen hebben er de afgelopen decennia voor gezorgd dat niet alleen qua etnisch-culturele origine, godsdienst, taal enzovoort, de diversiteit in onze steden enorm is toegenomen, maar ook dat traditioneel gedefinieerde gemeenschappen veel minder relevant geworden zijn. Niet alleen telt immigratie nu talloze landen van herkomst en al evenveel motieven (van asiel tot tijdelijke tewerkstelling), naast die nieuwe migratiestromen zijn er ook steeds meer mensen van een tweede en derde generatie met een migratieachtergrond. Deze jongeren zijn hier opgegroeid en hun referentiekaders zijn veel heterogener en gelaagder geworden dan die van hun ouders. Ze spreken bijvoorbeeld Berbers en West-Vlaams, wonen in Gent, luisteren naar hip-hop, volgen koranlessen en zijn fan van de Rode Duivels. Zijn ze Marokkaan, West-Vlaming of Gentenaar? En moeten we die vraag wel nog stellen? De toegenomen diversiteit betekent ook dat het steeds moeilijker wordt om mensen in sluitende etnisch-culturele categorieën onder te brengen. Hoeveel generaties voor je geen allochtoon meer bent? De grote categorieën van weleer-- allochtoon/autochtoon-- zijn vervangen door een hele reeks andere, kleinere categorieën die met elkaar verweven zijn en elkaar overlappen. Het gaat dus niet langer op om culturele verschillen te duiden vanuit monoculturele entiteiten of meerderen minderheden. Burgers dragen een mono- of interculturele achtergrond

en hebben affiniteit (identificeren zich tegelijkertijd) met verschillende groepen, gemeenschappen en instituties. Er is geen wij/zij meer, enkel nog die superdiversiteit¹.

Er is niets intrinsiek goed of slecht aan superdiversiteit. Het is een loutere empirische vaststelling, een beschrijving van de complexiteit van onze huidige samenleving. Een beleid ontwikkelen dat rekening houdt met die superdiversiteit dient men dus niet te doen omdat men streeft naar een 'meer harmonieuze samenleving', 'integratie' of 'solidariteit', maar om een werking te ontwikkelen die gegrond is in de wereld zoals die vandaag is.

MINDER CATEGORISEREN, MINDER CULTURALISEREN

De huidige benadering van culturele diversiteit zit echter nog heel sterk gevangen in het categoriaal denken. Het gaat al te vaak over het zoeken naar een plaats voor 'anderen' in 'ons' culturele veld. Hierdoor is een sterke kloof gegroeid waarbij vooral wordt gedacht in wij/zij- en of/of-scenario's: integreren om de ene te worden verondersteld dat men de andere opgeeft. Identiteit en burgerschap worden aldus steeds vaker gezien als exclusieve constructies, wat repercussies heeft voor culturele beleving en samenleven in het algemeen. Deze aanpak heeft zich vandaag ergens vastgereden in een exclusieve integratielogica: samenleven is voorwaardelijk en aanpassen vooral onvermijdelijk. Die logica is ervoor gaan

zorgen dat we vandaag mensen te veel reduceren tot hun etnische, culturele afkomst of hun religie. Om deze categoriale reflex te vermijden, willen we oproepen tot kritische evaluatie. Is het altijd even relevant om mensen aan te spreken of te benaderen in functie van hun etnisch–culturele origine of hun religie? Is het altijd even zinvol om dit ene element uit een brede waaier aan identiteiten te benoemen?

Het probleem zit hem niet zozeer bij het categoriseren zelf of bij het zich identificeren met (of definiëren van) bepaalde groepen. Het problematische heeft te maken met de situatie waarin categorieën tot absolute contrasten worden gemaakt. Categorieën zijn contextgebonden producten. Het is dus belangrijk dat we goed voor ogen houden hoe deze categorisatie tot stand komt en welke effecten ze heeft. De dominante of dwingende framing van mensen met een migratieachtergrond in de bredere cultuursector leidt immers tot heel wat frustratie bij kunstenaars of cultuurwerkers. Aan de ene kant leidt dit tot een choreografe met Congolese roots die te horen kreeg dat haar voorstelling niet ‘Afrikaans’ genoeg was of muzikanten met Maghrebijnse roots die enkel geprogrammeerd worden op ‘interculturele avonden’. Anderzijds leidt het tot organisaties die gebrand zijn op het ‘binnenhalen’ van ‘gekleurde artiesten’ om het vakje diversiteit te kunnen aanvin-ken in hun actieplan. In beide gevallen gaat men voorbij aan de erkenning van

artistiek talent, doordat men overgaat tot etnisch of cultureel reductionisme. Eén van de meest prangende uitdagingen voor de cultuursector is dus hoe men de veelheid aan culturele referentiekaders die een wijk/stad/land rijk is kan tonen, zonder daarbij mensen te reduceren tot hun etnische, culturele of religieuze achtergrond.

MEERVOUDIGE IDENTITEITEN EN HYBRIDE KUNSTVORMEN

Die toegenomen (super)diversiteit en meervoudige, gelaagde identiteiten uiten zich uiteraard ook in cultuurbeleving en culturele expressie: theater doorspekt met slam poetry, breakdance en videokunst. Caligraffiti², jazz met spokenword, nieuwe woorden in de literatuur... de taal van de stad is multidisciplinair. Stijlen, genres, etnisch–culturele elementen en talen beïnvloeden en bestuiven elkaar. Monoculturele eilandjes ontvolken zienderogen. Kunnen we in deze realiteit nog blijvend spreken van de Vlaamse of de Marokkaanse cultuur? Culturele expressie en beleving vallen al lang niet meer noodzakelijk samen met etnisch–culturele origine. Jonge Vlaamse en Ghanese rappers spreken dezelfde kunsttaal. Het is dus correcter om te spreken van verschillende culturele referentiekaders, eerder dan van verschillende culturen. Deze toegenomen heterogenisering en métissage van kunst en cultuur staat echter in schril contrast met de productie en programmering binnen de reguliere circuits, waarbij nog overwegend de klassieke vormentalen

worden gehanteerd. Bepaalde nieuwe culturele expressievormen en praktijken worden dan als 'onklassesbaar' of 'urban' bestempeld. Productiemiddelen, presentatieplekken en publieken worden afgeschermd door schijnbaar objectiveerbare kwaliteitsbepalingen of verwachtingen. De sector poogt de huidige realiteit met oude kaders te lijf te gaan en dreigt zichzelf vast te rijden.

INFORMELE NETWERKEN EN PARALLELE CIRCUITS

Als een product van die toegenomen superdiversiteit in de steden hebben er zich de afgelopen decennia in die steden boeiende artistieke en culturele praktijken ontwikkeld die een eigen kunst- en vormtaal hanteren. Ze weerspiegelen de toegenomen superdiversiteit en hybriditeit en hebben zich meestal ontwikkeld buiten de regulier gesubsidieerde kunst- en cultuurstellingen om. Deze jongeren, kunstenaars en artiesten van diverse origins en achtergronden hebben zich gaandeweg georganiseerd in autonoom ontstane en organisch groeiende netwerken waar zij op ongedwongen wijze experimenteren met allerlei kunstvormen. Binnen de cultuursector blijven zij echter veelal onder de radar, omdat het vaak om autodidacten gaat die zelden een kunstopleiding gevolgd hebben of die andere culturele referentiekaders hanteren. Omdat zij vaak ook geen werkingsmiddelen of subsidies ontvangen van de overheid, bewegen ze in alternatieve of informele circuits. Van jonge rappers die cyphers³ orga-

niseren en breakdancers in de metro tot theatercollectieven en filmmaker: de mate van structuur en de diversiteit in stijlen zijn even groot als die van het aantal betrokkenen.

Tallose praktijken binnen deze parallelle circuits tonen aan dat de cultuurparticipatie van wat we etnisch-culturele minderheden noemen een feit is. Het gaat dus niet meer op om te denken dat hun ondervertegenwoordiging in de cultuursector te wijten is aan een gebrek aan cultureel kapitaal. Het talent en de goesting is aanwezig, en heeft meer nood aan erkenning en begeleiding dan aan opleiding en vorming. Het antwoord vanuit de cultuursector is er daarentegen vaak nog één dat vertrekt uit het achterstands- en ontwikkelingsdenken: we moeten die achtergestelde 'anderen' cultureel kapitaal bijbrengen alvorens zij kunnen doorstromen naar 'onze cultuursector'. Er wordt zo al snel een amalgaam gemaakt van artistieke projecten en sociaal-emancipatorische projecten. De informele netwerken zijn echter niet per definitie verstoken van publiek of artistieke knowhow. Integendeel, het zijn net deze netwerken die door hun voeling en verwevenheid met de stedelijke diverse realiteit, nieuwe vormen van expressie en kunstbeleving creëren en zo ook nieuwe publieken genereren. Een (h)erkenning van het artistieke en maatschappelijke potentieel van deze netwerken is dus een eerste noodzakelijke stap in de verbreding en diversifiëring van de cultuursector.

Dit kan echter maar indien er wordt geïnvesteerd in het potentieel van die meer diverse maatschappelijke circuits. Aan deze investering gaat prospectie vooraf in deze circuits, op zoek naar dat (cultureel) potentieel. Prospectie vereist luistervaardige en dynamische actoren, die de wijk of stad goed kennen en die wendbaar zijn en op lange termijn kunnen en durven handelen. Projecten en praktijken kunnen vervolgens van onderuit groeien, vormgegeven door open samenwerkingsverbanden en wederzijdse betrokkenheid. Dit vereist echter een nieuwe aanpak van de cultuurwerker: hij/zij moet niet langer toeleiden naar een bestaand aanbod en werken binnen een vooropgesteld kader, maar ruimte krijgen om van onderuit te werken aan een nieuw verhaal en aan het bouwen van allianties op basis van erkenning. Kortom, de doelgroepen moeten niet langer passen binnen de projecten van de sectororganisaties, maar de sectororganisaties moeten hun werking beter afstemmen op de nieuwe realiteit.

EEN NIEUWE MANIER VAN KIJKEN

Het dominante denken in categorieën en welomschreven disciplines heeft als gevolg dat het beleid zich in de eerste plaats uit in een instrumentele aanpak: het roept op om voor 'anderen' een plaats te zoeken in het culturele veld en om zogenaamd objectieerbare 'kwaliteit' na te streven. Dit terwijl de cultuursector vooral bezig zou moeten zijn met de gemeenschappelijke zoek-

tocht naar een geactualiseerd kader voor culturele expressie en beleving in onze superdiverse samenleving. Focussen op deze gemeenschappelijke zoektocht bereikt men door middel van bereidheid binnen het culturele veld om vanuit andere verhalen en achtergronden na te denken over bestaande praktijken en normatieve kaders. Er moeten zich nieuwe perspectieven en zienswijzen kunnen ontwikkelen die putten uit de meervoudige identiteiten en hybride vormentalen die de stedelijke superdiverse realiteit voortbrengt. Dit betekent niet dat men niet meer mag praten over kwaliteit, wel dat men zich bewust moet zijn van de etnocentrische bril waardoor we kijken naar andere vormentalen, en dat men de Westerse kunstencanon niet zomaar als een objectieve toetssteen mag toepassen op initiatieven, praktijken en producties die net het resultaat zijn van mengvormen. Uit de dialoog tussen nieuwe makers, netwerken en instellingen kan zich dan een vernieuwde canon vormen, die er beter in slaagt de culturele expressie en beleving in de superdiverse samenleving te vatten.

VERBINDING MAKEN MET LOKALE INITIATIEVEN EN PRAKTIJKEN

Het is een opmerkelijke vaststelling dat men diversiteit in aanbod en publiek vaak aantreft in praktijken waar diversiteit niet als dusdanig wordt benoemd. Dit laat zich deels verklaren door het gegeven dat de betrokkenen binnen de culturele instellingen die 'diversiteitsprojecten'

opzetten nog steeds een koloniale reflex ontwaarden, waarbij praktijken vooral voor of door 'de ander' worden ontwikkeld vanuit een geijkte eigen receptuur. Deze projecten vertrekken dan eerder vanuit het 'interculturaliseren' als doel op zich in plaats van uit een artistiek-culturele motivatie. Met andere woorden: artiesten hebben het gevoel aanwezig te zijn omwille van hun etnisch-culturele origine, eerder dan omwille van hun talenten. Dit wijst nog maar eens op de noodzaak van het creëren van gemeenschappelijkheid, zonder daarbij het spel van gelijkheid en verschil te essentialiseren. Deze gemeenschappelijkheid kan men eerder bekomen door niet langer te vertrekken van vooropgestelde modellen, maar door te vertrekken vanuit de praktijk van het samen leven en handelen op een bepaalde plaats. Door in te zetten op mensen die de stad maken op basis van de plaatsen en praktijken die ze met elkaar delen.

Het belang van aansluiting zoeken bij reeds bestaande lokale initiatieven kan hierbij moeilijk overschat worden. Het creëren van een breed draagvlak voor praktijken en initiatieven begint immers bij het identificeren van lokale informele netwerken en het erkennen van de dynamieken die er aan het werk zijn. Dit kan door infrastructuur en ruimte ter beschikking te stellen van deze netwerken en door lokale artiesten en sleutelfiguren te betrekken bij de prille ontwikkelingsfase van projecten of initiatieven. Zo creëert

men bovendien een duurzaamheid die onmogelijk kan bereikt worden door het tijdelijk aanwerven van externe actoren of het projectmatig binnenhalen van initiatieven die geen lokaal draagvlak hebben. Kortom, inzetten op diversiteit is meer dan het aankopen en programmeren van diverse producties. Het cliché van het cultureelhuis dat op zoek gaat naar een 'Turks' publiek nadat ze een Turkse muzikant programmeerden, spreekt hierin boekdelen. Zolang we zoeken naar een plaats voor 'anderen' in 'onze' instellingen, mag het ons niet verbazen dat 'zij' niet deelnemen. Inzetten op participatie en lokale betrokkenheid is een voorwaarde om ervoor te zorgen dat de werking of het project daadwerkelijk een breed en divers publiek bereikt.

DE NOOD AAN AUTONOME GROEIPLATFORMEN

Uit het voorgaande blijkt duidelijk het belang van ruimte maken voor lokale autonome emancipatieprocessen. In het veld zien we die processen tot stand komen op plekken waar er gewerkt wordt aan concrete zaken. Op plekken waar het 'samen dingen doen' de bovenhand krijgt op het 'praten over' of het thematiseren van culturele diversiteit. Inzetten op de erkenning van informele netwerken en praktijken met diverse culturele referentiekaders door het bieden van de fysieke en mentale ruimte waar mensen voor zichzelf kunnen praten en zich kunnen uiten, los van labels, categorieën en vastgelegde werkmodellen, is een belangrijke stap die volgt op de reeds

eerder vermelde erkenning van hun artistieke en culturele potentieel. Meer nog, het binnenhalen van die informele netwerken in projecten van reguliere sectororganisaties staat bovendien soms haaks op het zelfstandig ontwikkelen van hun artistiek potentieel. De actoren uit die informele netwerken zijn immers vooral op zoek naar een duurzaam verhaal en een plek om autonoom hun eigen trajecten te ontwikkelen. Bij getalenteerde jongeren of artiesten met een migratieachtergrond speelt dan ook nog de eveneens reeds al vernoemde vrees om in projecten opgenomen te worden omwille van hun etnische origine, eerder dan om hun artistieke kwaliteiten. Het geven van autonome groeikansen veronderstelt evenwel het opgeven van een strikte regie en controle...

DUURZAAMHEID EN ONAFHANKELIJKHEID

Het waarborgen van die duurzaamheid is in het geval van tijdelijke projecten in reguliere circuits heel moeilijk. Erger nog, in sommige gevallen wordt de autonome ontwikkeling van beginnende artiesten uit die informele netwerken erdoor geremd. Initiatieven of organisaties die zich ontwikkelen in netwerken die zich naast de reguliere circuits bevinden, kennen immers dikwijls een precair en volatiel bestaan. Telkens opnieuw moeten ze middelen zoeken, nieuwe partnerschappen aangaan, en vaak passen ze hun werking daarop aan. Cultuurprofessionals uit die informele netwerken 'klussen bij' in de

'reguliere' circuits om aan hun eigen verhaal te kunnen blijven werken. Dat is herkenbaar ondernemerschap, en tot op zekere hoogte normaal. Echter ontstaat er heel wat frustratie wanneer er vanuit gesubsidieerde sectororganisaties identieke of soortgelijke initiatieven worden ontwikkeld die rechtstreeks de autonome groeikansen van alternatieve circuits fnuiken. Er wordt gewezen op een perverse paradox: sectororganisaties trekken cultuurprofessionals uit die alternatieve circuits aan om binnen hun organisaties initiatieven te ontwikkelen die erbuiten reeds bestaan. Zo blijft erkenning voor autonome ontwikkeling uit, meer zelfs: het creëert een afhankelijkheidspositie. Om die afhankelijkheidspositie tegen te gaan, lijkt het cruciaal dat reguliere sectororganisaties zich vooral toeleggen op de prospectie van die informele netwerken, en om vanuit erkenning en betrokkenheid samen te werken, eerder dan door hen toe te leiden of binnen te halen in eigen projecten. De nood is er dus niet zozeer één van opleiding en begeleiding, maar wel van erkenning. Niet zozeer van toeleiding, maar wel van verbinding.

OVER DE AUTEUR

Mehdi Maréchal is stafmedewerker cultuur en interculturaliteit bij Demos vzw. Hij studeerde politieke en sociale wetenschappen aan de Universiteit Gent met een specialisatie in de moderne politiek van het Midden-Oosten. Vooraleer de stap te zetten naar de cultuursector werkte hij vijf jaar als programmacoördinator Midden-Oosten voor Oxfam-België. Hij is actief betrokken binnen diverse Gentse culturele bewegingen en evenementen en onder andere één van de initiatiefnemers van de Gentse Lente, de beweging uit het Gentse middenveld die het denken en handelen rond diversiteit grondig wil vernieuwen.

¹ Voor een diepgaandere analyse van het concept superdiversiteit, zie het artikel van Jan Blommaert in Momenten 12 <http://www.demos.be/blog/integratiestop-momenten-12-2014-momenten-over-integratie-identiteit-en-burgerschap>

² Calligrafitti is een kunstvorm ontstaan uit de symbiose van kalligrafie en graffiti

³ Cyphers zijn samenkomsten waarbij verschillende rappers elkaar opvolgen met freestyle (geïmproviseerde) teksten

Demos is als kenniscentrum actief binnen het Vlaams Participatiedecreet. We werken proactief aan beleid en praktijken die de participatie van kansengroepen aan cultuur, jeugdwerk en sport bevorderen. Dit gebeurt binnen een transversaal en interdisciplinair kader.

DEMOS VZW
Saintelettesquare 19
B-1000 Brussel
T +32 (0)2 204 07 00
E info@demos.be

